

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

БОКОЧ МАРИНА ВАСИЛІВНА

УДК 342.41:340.131.5

**МІСЦЕ І РОЛЬ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
У СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА**

12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Ужгород – 2021

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник

доктор юридичних наук, професор,
Савчин Михайло Васильович,
директор НДІ порівняльного публічного права та
міжнародного права,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Офіційні опоненти

доктор юридичних наук, професор
Шевчук Станіслав Володимирович,
член-кореспондент НАПрНУ, професор кафедри
загальнотеоретичного правознавства та публічного
права Національного університету
«Києво-Могилянська Академія»

доктор юридичних наук,
Різник Сергій Васильович,
проректор з міжнародних зв'язків
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Захист відбудеться 29 вересня 2021 року о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 61.051.07 в ДВНЗ «Ужгородський національний університет» за
адресою: 88000, м. Ужгород, вул. Капітульна, 26, каб. 45.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці ДВНЗ «Ужгородський
національний університет» за адресою: 88000, м. Ужгород,
вул. Університетська, 14.

Автореферат розіслано 27 серпня 2021 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Р.М. Фрідманський

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Забезпечення права на судовий захисту є невід'ємним елементом засад верховенства права і правової державності. Зазначені принципи є універсальними у сучасних конституційних системах, однак при цьому відмінними є процедури судового захисту. На це впливає модель конституційного судочинства та організація судів загальної юрисдикції, від чого залежить систематика національних юридичних засобів захисту прав людини.

Попри те, що основне навантаження по захисту прав людини лежить на національних судах, зростає роль міжнародних органів захисту, про які йде мова у частині п'ятій статті 55 Конституції України. Це означає те, що у національному правопорядку виникають проблеми щодо захисту прав людини, міжнародний захист яких гарантує лише мінімальні стандарти забезпечення. При цьому виникає питання, в яких межах і в яких юридичних формах здійснюється вплив міжнародних юрисдикційних установ на захист прав людини в Україні. Зокрема, доволі гострим питанням про такі межі та форми впливу на національну систему захисту прав людини є дискусія про вплив Європейського суду з прав людини. Часто ці проблеми також пов'язані із якістю законодавства та практикою прийняття юридичних актів органами публічної адміністрації на розвиток законів, які приймаються Верховною Радою України.

Потребує свого дослідження співвідношення засади верховенства Конституції України щодо міжнародних договорів України, згода на обов'язковість надана Верховною Радою України, та приписом статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» щодо природи рішень Суду як джерела права в Україні. Тут виникають питання не лише стосовно юридичної форми такого роду актів Суду, а також його співвідношення із юридичною силою Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. З іншого боку, тут також виникають питання застосування Конвенції та законів України у світлі положень рішень Європейського суду з прав людини як у практиці Конституційного Суду України, так і судів загальної юрисдикції.

У деяких процесуальних галузях розкрито окремі аспекти впливу практики Європейського суду з прав людини на практику судів відповідної юрисдикції, однак така проблематика не розглядалася через призму конституційних засад судочинства та й в якості дослідження як джерела конституційного права. Тому існує теоретична і практична необхідність систематизації доктринальних

поглядів та судової практики щодо цієї проблематики. Багато що залежить у цьому відношенні від якості законодавства та адекватної правозастосовної практики, що також необхідно з'ясувати та розкрити конституційні аспекти цих процесів.

Базові напрацювання з обраної теми розроблені як українськими, так і зарубіжними науковцями. Зокрема, можна виділити праці М. Антонович, І. Бакірова, Ж. Бержеля, В. Буткевича, Д. Гарріса, М. Гартвіга, С. Васильєва, В. Кампа, М. Козюбри, В. Комарова, Г. Куца, Й. Лімбаха, І. Лукашука, Л. Луць, В. Мармазова, П. Мартиненка, О. Мережка, І. Піляєва, А. Полешко, П. Рабіновича, Г. Ресс, М. Савчина, М. де Сальвіа, Т. Середи, Д. Терлецького, В. Тихого, Б. Топорніна, В. Туманова, С. Фурси, Є. Фурси, І. Чижа, В. Шамрая, С. Шевчука та інших. Однак, на жаль, існують наразі лише базові напрацювання щодо розуміння місця і ролі рішень Європейського суду з прав людини як джерела конституційного права України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами. Тема дисертаційного дослідження відповідає Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», яка затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 213-р від 4 березня 2015 р. і Пріоритетним напрямом розвитку правової науки на 2016-2020 роки, які затверджені Постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.

Мета та основні завдання дослідження. Метою роботи є розкриття місця і ролі рішень Європейського суду з прав людини у системі джерел конституційного права України.

Відповідно до покладеної мети у роботі буде вирішено наступні завдання:

- розкрити взаємодію між міжнародним правом та конституційним правом;
- визначити Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод як джерело конституційного права в Україні;
- дати характеристику юриспруденції Європейського суду з прав людини як джерелу конституційного права в Україні;
- розкрити порядок застосування рішень Європейського суду з прав людини в Україні;
- визначити вплив юриспруденції Європейського суду з прав людини на розвиток законодавства;
- розкрити взаємозв'язок юриспруденції Європейського суду з прав людини та актів публічної адміністрації;

- висвітлити особливості застосування юриспруденції Європейського суду з прав людини судами загальної юрисдикції;
- розкрити конкуренцію юрисдикції Конституційного Суду України та юриспруденції Європейського суду з прав людини;
- визначити особливості застосування юриспруденції Європейського суду з прав людини Конституційним Судом України;
- дати характеристику принципу дружнього ставлення до міжнародного права у практиці Конституційного Суду України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають в процесі застосування судами України рішень Європейського суду з прав людини.

Предметом дослідження є вплив рішень Європейського суду з прав людини як джерел конституційного права на практику судів в Україні.

Методи дослідження. Методологічними засадами дисертаційного дослідження є система методів та прийомів наукового пізнання, використання яких обумовлено системним підходом, який дає змогу здійснити дослідження вищезгаданої проблематики. Діалектичний метод дав змогу проаналізувати особливості співвідношення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та рішень Європейського суду з прав людини з точки зору формування юриспруденції Суду та місця і ролі останніх у системі джерел права (розділ 1). Системний метод дав змогу розкрити систему джерел конституційного права і місця у ній юриспруденції Європейського суду з прав людини (розділи 1 і 3). Із використанням логіко-семантичного методу сформульовано розуміння природи юриспруденції Європейського суду з прав людини (підрозділ 1.3). Системно-структурний метод використаний під час дослідження форм впливу юриспруденції Європейського суду з прав людини на діяльність законодавчої виконавчої та судової влади в Україні (розділ 2), проблематики конкуренції юрисдикцій Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України (підрозділ 3.1), компаративний (порівняльно-правовий) метод використано для явища конвергенції стилю ухвалення судових рішень та застосування юриспруденції Європейського суду з прав людини у практиці Конституційного Суду України (підрозділи 1.3, 1.4, 3.2, 3.3).

Науково-теоретичною базою даного дисертаційного дослідження є відповідні наукові праці вчених в сфері теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права, судоустрою та процесуального права, а також інших сфер юридичної науки з питань забезпечення верховенства конституції.

Нормативну основу дослідження складають Конституція України, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Закони України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини», «Про судоустрій і статус суддів» та «Про Конституційний Суд України», Цивільний процесуальний кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України та Кодекс адміністративного судочинства України.

Емпірична основа дослідження – рішення Європейського суду з прав людини, Конституційного Суду України та Верховного Суду.

Наукова новизна полягає у тому, що дана дисертація є одним з перших у науці конституційного права комплексних досліджень, в якому розкрито характеристику юриспруденції Європейського суду з прав людини як джерела права конституційного права України. У результаті проведеного наукового дослідження сформульовано низку наукових положень та висновків, запропонованих здобувачкою особисто, які характеризуються науковою новизною, мають важливе практичне і теоретичне значення. До найбільш значущих з них належать:

вперше:

- обґрунтовано, що у рамках конвергенції елементів юридичної аргументації та систематики джерел права англо-американської та романо-германської правової сім'ї сукупність рішень Європейського суду з прав людини, в яких з певного предмету розгляду сформовано єдину юридичну позицію складають його юриспруденцію або прецедентне право (case-law), якому притаманні такі елементи як ratio decidendi (юридична основа) та obiter dictum (додаткова аргументація);

- визначено механізм взаємодії юриспруденції ЄСПЛ та законодавства України, який втілюється у поєднанні таких елементів: 1) конституційного механізму ратифікації міжнародних договорів; 2) здійснення парламентського контролю у сфері зовнішньої політики у контексті конвенційних зобов'язань України та втілення положень Конвенції; 3) здійснення аналізу законопроектів у світлі міжнародних зобов'язань України згідно з Конвенцією та юриспруденцією ЄСПЛ;

- доведено, що вплив юриспруденції ЄСПЛ на прийняття актів органами публічної адміністрації виражається у таких формах: 1) яким чином публічна адміністрація керується Доповіддю Венеційської комісії про верховенство права 2011 р. та Мірилом правовладдя 2016 р.; 2) забезпечення уніфікації Кабінетом

Міністрів України та Міністерством юстиції законодавства у рамках зобов'язань України по Конвенції та юриспруденції ЄСПЛ; 3) практикою адміністративних судів при перевірці законності актів публічної адміністрації у світлі конвенційних вимог і юриспруденції ЄСПЛ;

удосконалено:

- розуміння природи співвідношення положень конституцій та міжнародних договорів у конституційному праві, яке часто залежить від панівної доктрини та практики конституційних судів, зокрема, наскільки положення міжнародних договорів відповідають конституційному порядку та чи будуть органи конституційної юстиції у своїй діяльності використовувати положення міжнародних договорів та запозичувати елементи аргументації міжнародних юрисдикційних установ;

- інтерпретації засади добросовісного виконання державою міжнародного договору, який закладає мінімальні стандарти захисту прав людини, згідно з яким розгляді справи виявиться, що (а) Конституція України встановлює більш широкі гарантії або менше підстав для обмеження прав людини у порівнянні із Конвенцією, тоді слід надавати перевагу положенням саме Конституції України, а (б) в разі наявності колізій між положеннями національного законодавства України та Конвенції пріоритетному застосуванню підлягають саме положення Конвенції як міжнародного договору;

- розуміння принципу дружного ставлення до міжнародного права у діяльності Конституційного Суду України як засобу застосування юридичних позицій ЄСПЛ в якості інструмента аргументації власних рішень задля підвищення рівня їх демократичної легітимації. Це полягає у запозиченні юридичних конструкцій, які сприяють покращенню захисту прав людини, удосконаленню цього механізму у світлі практики ЄСПЛ, оскільки існують систематичні та логічні зв'язки у сфері прав людини між положеннями Конституції України та Конвенцією з прав людини і основоположних свобод;

- вимог до актів органів публічної адміністрації, що незважаючи на відсутність формальних щодо їх відповідності положенням Конвенції та рішенням ЄСПЛ, це необхідно враховувати при ухваленні таких актів, оскільки спостерігається тенденція до врахування вітчизняними судами юриспруденції ЄСПЛ при перевірці законності актів публічної адміністрації;

набули подальшого розвитку:

- визначення джерела права як сукупності засобів і форм втілення через юридичну силу певних юридично значущих актів, які діють у просторі, у часі, на

визначене коло людей та виражають певні цінності, щодо яких у суспільстві існує консенсус, та забезпечуються належними юридичними гарантіями;

- розуміння природи рішень ЄСПЛ, для чого пропонується викласти статтю 17 Закону України «Про виконання рішення і застосування практики Європейського суду з прав людини» у такій редакції, яка би відображала роль рішень Суду як юридичної підстави для перегляду судових рішень та застосування їх як засобу юридичної аргументації судами України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, що обґрунтовані у дисертаційному дослідженні, можуть бути використані в:

- науково-дослідній роботі – для подальшого дослідження практичних й теоретичних аспектів застосування рішень Європейського суду з прав людини у системі джерел конституційного права України;

- правотворчій діяльності – для визначення ступеню впливу рішень Європейського суду з прав людини на процес правотворення;

- правозастосовній діяльності – для удосконалення практики діяльності та обґрунтованості рішень Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції;

- навчальному процесі – в юридичних й інших вищих навчальних закладах під час вивчення дисциплін «Загальна теорія права», «Конституційне право України», окремих галузевих дисциплін, а також при підготовці підручників, посібників, розробці методичних рекомендацій, під час викладання лекцій та проведення практичних занять.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею авторки. Усі висновки, рекомендації і пропозиції авторки, зокрема й ті, що характеризують наукову новизну дисертаційного дослідження, одержані авторкою особисто. У дисертації жодні ідеї і розробки, які належать співавтору чи співавторам, не використано.

Апробація результатів дисертації. Авторкою основні положення дисертації були апробовані на спільному засіданні кафедр конституційного права та порівняльного правознавства і адміністративного, фінансового та інформаційного права ДВНЗ «Ужгородський національний університет», а також на відповідних науково-практичних конференціях.

Публікації. Основні положення і результати теоретичного та практичного характеру дисертації оприлюднені у 5 наукових працях, з яких дві статті опубліковані у фахових виданнях України, одна у закордонному виданні,

включених до міжнародних інформаційних і наукометричних баз, а також у двох доповідях на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації обумовлена метою й завданнями дисертаційного дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, котрі поділені на 10 підрозділів, висновків та списку використаних джерел, що містить 212 найменування. Загальний обсяг дисертації – 196 сторінок, з них основного тексту – 164 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено його зв'язок з науковими програмами, планами і темами, охарактеризовано мету і основні завдання дослідження, його об'єкт, предмет і методологію дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, наведено відомості про публікацію результатів досліджень, структуру та обсяг дисертації

У розділі 1 **«Конституційні засади застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у правовій системі України»** проаналізовано основні конституційні аспекти місця і ролі положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у правовій системі України та дано характеристику юриспруденції Європейського суду з прав людини у систематичній джерел конституційного права України.

У підрозділі 1.1. **«Проблеми взаємодії конституційного порядку та міжнародного права»** проаналізовано особливості моністичних та дуалістичних підходів співвідношення міжнародного та національного права у світлі засад верховенства Конституції України та взаємовигідного міжнародного співробітництва України. Зроблено висновок, що має істотне значення особливості конституційної систематики наділення повноваженнями органів влади у сфері зовнішньої політики, а також особливості імплементації міжнародних договорів у національний правопорядок. Цей механізм також доповнюється особливостями інтерпретації Конституції України Конституційним Судом, а також особливостями застосування Конституції судами загальної юрисдикції як норм прямої дії. Доволі часто це служить джерелом виникнення колізій між конституцією і міжнародним правом, яке має вирішуватися у контексті забезпечення ефективного захисту прав людини.

Підрозділ 1.2 **«Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод як джерело конституційного права»** розкриває юридичну силу

Конвенції у правовій системі України. З цією метою акцентується увага на природі джерел права, які покликані забезпечувати основоположні цінності і принципи права з метою забезпечення балансу інтересів у плюралістичному суспільстві. Природа Конвенції полягає в тому, що вона є різновидом міжнародного договору, щодо якого діє засада верховенства Конституції України і вона має тлумачитися судами у конституційно-конформний спосіб. При цьому суди мають надавати пріоритет інтерпретації конституційних положень у світлі ustalених міжнародних стандартів захисту прав людини, які зокрема забезпечуються у практиці Європейського суду з прав людини.

У *підрозділі 1.3 «Юриспруденція Європейського суду з прав людини як джерело конституційного права»* дано характеристику рішенням Суду з точки зору їх юридичної сили та застосування у практиці Конституційного Суду та судів загальної юрисдикції України. Аналіз свідчить, що доволі поширений погляд на природу рішення ЄСПЛ як його судову практику є доволі розмитим і навіть суперечить засадам юридичної визначеності. Компаративний аналіз свідчить, що ЄСПЛ є своєрідним юридичним майданчик, до відбувається процес конвергенції (зближення) елементів англо-американського і романо-германського права, що стосується юридичної природи та правового стилю ухвалення судових рішень. Тому акцентовано увагу на структурі рішень ЄСПЛ, систематиці їх юридичної аргументації, особливості формування юридичних позицій, в основі чого лежить концепція *stare decisis*, на підставі чого зроблено висновок, що сукупність таких рішень складають юриспруденцію (прецедентне право) Європейського суду з прав людини.

У *підрозділі 1.4 «Порядок застосування рішень Європейського суду з прав людини в Україні»* висвітлено особливості застосування рішень Суду у практиці Конституційного Суду та судів загальної юрисдикції України. Доведено, що застосування рішень ЄСПЛ має два аспекти – виконання їх у окремо взятій справі, так і виконання пілотних рішень. Застосування рішень ЄСПЛ у рамках заходів індивідуального характеру, окрім справедливого відшкодування, встановленого Судом, полягає у забезпеченні перегляду рішень, які набрали законної сили, та поновленні порушених прав скажників. Особливістю пілотних рішень є спрямованість на вирішення проблем інституційного характеру, які служать джерелом порушення прав людини та конвенційних зобов'язань державою.

Розділ 2 «Юриспруденція Європейського суду з прав людини та конституційний порядок (лад) України» присвячено визначено форм впливу

на конституційний порядок юриспруденції Суду, зокрема на діяльність законодавчої, виконавчої та судової влади.

У **підрозділі 2.1 «Юриспруденція Європейського суду з прав людини та розвиток законодавства»** висвітлено особливості надання обов'язковості міжнародним договорам України за рішенням Верховної Ради України та здійснення законопроектної роботи у світлі юриспруденції ЄСПЛ. Наголошується на ролі парламентського контролю щодо забезпечення виконання органами влади України конвенційних зобов'язань, а також взаємодії парламенту із Венеційською комісією, офісом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та правозахисними організаціями у сфері забезпечення прав людини і основоположних свобод.

Положення **підрозділу 2.2 «Юриспруденція Європейського суду з прав людини та акти публічної адміністрації»** присвячені проблематиці впровадження конвенційних стандартів забезпечення прав людини у практиці органів публічної адміністрації. З цією метою розкривається вплив юриспруденції ЄСПЛ на розвиток м'якого міжнародного права, зокрема на стандарти застосування засад верховенства права при ухваленні рішень органами публічної адміністрації. Також обґрунтовується позиція, що незважаючи на відсутність формальних вимог актів публічної адміністрації щодо відповідності положенням Конвенції та рішенням ЄСПЛ, це необхідно враховувати при їх ухваленні, оскільки спостерігається тенденція до врахування вітчизняними судами юриспруденції ЄСПЛ при перевірці законності актів публічної адміністрації.

Підрозділ 2.3 «Застосування юриспруденції Європейського суду з прав людини судами загальної юрисдикції» розкриває особливості аргументації рішень судів загальної юрисдикції з урахуванням практики ЄСПЛ, а також основні шляхи впровадження міжнародних стандартів захисту прав людини на засадах верховенства та прямої дії норм Конституції України. Проаналізовано особливості перегляду судових рішень у ході цивільного, господарського, кримінального та адміністративного судочинства на підставі рішень ЄСПЛ, в яких Україну зобов'язано поновити порушені права скажників. Досліджено практику яким саме чином покладається в основу юридичної аргументації рішень загальними судами юриспруденція ЄСПЛ, в якій ступені при цьому суди гарантують права людини. Також проаналізовано загальні заходи щодо розуміння суддями положень Конвенції та юриспруденції ЄСПЛ у ході

підготовки та підвищення кваліфікації суддів, зокрема, при навчанні у Національній школі суддів України.

Розділ 3 «Застосування юриспруденції Європейського суду з прав людини в Конституційному Суді України» присвячено особливостям співвідношенню конституційної юриспруденції та юриспруденції ЄСПЛ з урахуванням найвищої юридичної сили Конституції України.

Підрозділ 3.1 «Конкуренція юрисдикції Конституційного Суду України та юриспруденція Європейського суду з прав людини» висвітлює основні підходи органу конституційної юстиції у разі конкуренції юридичних позицій цих судів та шляхи вирішення таких колізій. Визначено юридичні засоби впливу міжнародних юрисдикційних установ на здійснення конституційного судочинства, зокрема через критерії верховенства права та юридичних засад щодо можливого перегляду судових рішень. Доведено, що кардинальне значення для ефективного здійснення конституційного судочинства має досвід ЄСПЛ щодо захисту прав людини, яке впливає на практику Конституційного Суду України щодо розгляду конституційних скарг. Також дано характеристику яким чином Конституційному Суду має вирішувати проблемні питання, пов'язані із конкуренцією положень Конституції України та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Підрозділ 3.2 «Застосування юриспруденції Європейського суду з прав людини Конституційним Судом України» присвячений формам впливу юриспруденції ЄСПЛ на формування та еволюцію конституційної юриспруденції. Зокрема, розкрито роль практики ЄСПЛ у формуванні та еволюції юриспруденції Конституційного Суду України, застосуванням ним підходів ЄСПЛ щодо перегляду власних юридичних позицій в рамках доктрини *prospective overruling* на підставі статті 92 Закону України «Про Конституційний Суд України». Доведено, що з метою забезпечення обмеження ухвалення довільних за змістом рішень та захисту прав людини Конституційний Суд використовує окремі положення рішень ЄСПЛ в якості аргументації юридичної позиції при прийнятті рішень.

У підрозділі 3.3 «Принцип дружнього ставлення до міжнародного права у практиці Конституційного Суду України» висвітлено зміст цього принципу через призму конституційно конформного тлумачення міжнародних договорів. Доведено, що за допомогою такого підходу Конституційного Суду шляхом використання юридичних позицій ЄСПЛ в якості інструмента аргументації власних рішень забезпечує підвищення рівня їх демократичної

легітимації. Це забезпечується як через пряме, так і опосередковане посилення Конституційним Судом на рішення ЄСПЛ.

У **Висновках** наведено узагальнення результатів дисертаційного дослідження, виконаного на основі аналізу Конституції України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, юриспруденції Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини, чинного законодавства України, практики його реалізації, наукових праць, матеріалів юридичної практики, вирішено наукове завдання, що полягає у визначенні природи юриспруденції Європейського суду з прав людини як джерела права України, а також авторкою сформульовано низку нових висновків, рекомендацій та пропозицій щодо удосконалення шляхів застосування його рішень в Україні.

Основними з них є наступні:

1. Співвідношення положень конституцій та міжнародних договорів у конституційному праві часто залежить від панівної доктрини та практики конституційних судів щодо застосування останніх у світлі конституційних принципів і норм; загально визнаними принципами і нормами міжнародного права має бути також пронизано прийняття законів та актів публічної адміністрації, а також здійснення правосуддя загальними судами. У даному випадку вирішується питання, наскільки положення міжнародних договорів відповідають конституційному порядку та чи будуть органи конституційної юстиції у своїй діяльності використовувати положення міжнародних договорів та запозичувати елементи аргументації міжнародних юрисдикційних установ. На підставі досвіду діяльності органів конституційної юстиції аргументовано, що попри доволі суперечливі підходи у проблематиці співвідношення міжнародного та конституційного права, такі можуть бути уніфіковані Конституційним Судом України через призму фундаментальних принципів права, забезпечуючи у такий спосіб верховенство Конституції України та національну ідентичність України на правовій географії світу.

2. Джерела права втілюються через юридичну силу певних юридично значущих актів, які діють у просторі, у часі, на визначене коло людей та виражають певні цінності, щодо яких у суспільстві існує консенсус і такі забезпечуються належними юридичними гарантіями. Юридична значущість актів зумовлює його положення у систематиці юридичних актів, тобто їх юридичну силу, на чому ґрунтується ідея ієрархії правових актів згідно з частиною другою статті 8 Конституції України. Водночас юридичні акти є продуктом консенсусу та формулювання відповідних юридичних конструкцій,

які ґрунтуються на певних доктринах, принципах права, звичаях, які задовольняють баланс інтересів у суспільстві.

Юридична сила Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод як джерело конституційного права України згідно із засадами добросовісного виконання державою міжнародного договору, який закладає мінімальні стандарти захисту прав людини, полягає у наступному: 1) якщо гарантії прав людини, гарантовані Конвенцією, з тієї чи тієї причини є неповними згідно із Конституцією України, пріоритет набувають саме положення Конвенції та відповідна юриспруденція ЄСПЛ; 2) якщо при розгляді справи виявиться, що Конституція України встановлює більш широкі гарантії або менше підстав для обмеження прав людини у порівнянні із Конвенцією, тоді слід надавати перевагу положенням саме Конституції України.

3. Поняття судової практики має невизначений характер, оскільки не зрозуміло, на які саме аргументи спирається суд при ухваленні рішення і яку логічну послідовність він укладає в мереживо аргументації власного рішення, реалізуючи засади повного, об'єктивного, всебічного розгляду справи та прийняття обґрунтованого рішення як елементів верховенства права. Тому тут має місце конвергенція, тобто зближення елементів судової правотворчості, яка притаманна романо-германській та англо-американській правовим сім'ям у рамках конвенційної системи захисту прав людини, яку здійснює Європейський суд з прав людини. У сенсі статті 9 Конституції України прецедентне право або юриспруденція ЄСПЛ забезпечує чинність Конвенції як різновиду міжнародного договору України, який має добросовісно виконуватися органами публічної влади. У свою чергу юридичні позиції, сформульовані у юриспруденції ЄСПЛ на підставі положень Конвенції, можуть використовуватися для аргументації рішень органів публічної влади, а якщо йде мова про положення законодавства, то воно має бути спрямоване на їх забезпечення у силу міжнародних зобов'язань України. Таким чином, юриспруденція (прецедентне право) Європейського суду з прав людини поєднує у собі правотворчу, правоінтерпретаційну та правозастосовну діяльність і спрямована на захисту прав людини і основоположних свобод, служачи юридичними засобами досягнення такої мети.

4. Застосування рішень Європейського суду з прав людини у практиці судів України має два аспекти – виконання їх у окремо взятій справі, так і виконання пілотних рішень. Застосування рішень ЄСПЛ у рамках заходів індивідуального характеру, окрім справедливого відшкодування, встановленого Судом, полягає у забезпеченні перегляду рішень, які набрали законної сили, та поновленні

порушених прав скажників. У рамках заходів загального характеру таке застосування полягає у врахуванні юриспруденції ЄСПЛ при ухваленні рішень органів публічної адміністрації, а також як елементів аргументації рішень судів загальної юрисдикції та Конституційного Суду України. Окремий напрям такої діяльності є врахування юриспруденції ЄСПЛ у ході розробки законопроектів та прийняття законів.

Пілотні рішення сформульовані у практиці ЄСПЛ та Комітету Міністрів Ради Європи як реакція цих установ на системні проблеми у національних правопорядках, які служать ключовими чинниками виникнення масового порушення прав людини, гарантованих Конвенцією. На цій підставі пропонується статтю 17 Закону України «Про виконання рішення і застосування практики Європейського суду з прав людини» викласти у такій редакції:

«Відповідно до процесуального закону з метою поновлення порушених прав суди здійснюють перегляд рішень, які набрали законної сили, на підставі рішень Європейського суду з прав людини, яким встановлено порушення прав, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Згідно із засадами верховенства права та поваги до прав людини при прийнятті рішень суди враховують юридичні позиції Європейського суду з прав людини».

5. Механізм взаємодії юриспруденції ЄСПЛ та законодавства України втілюється шляхом поєднання таких елементів: 1) конституційного механізму ратифікації міжнародних договорів; 2) здійснення парламентського контролю у сфері зовнішньої політики у контексті конвенційних зобов'язань України та втілення положень Конвенції; 3) здійснення аналізу законопроектів у світлі положень Конвенції та юриспруденції ЄСПЛ;

6. Вплив юриспруденції ЄСПЛ на прийняття актів органами публічної адміністрації виражається у таких формах: 1) яким чином публічна адміністрація керується Доповіддю Венеційської комісії про верховенство права 2011 р. та Мірилом правовладдя 2016 р., а яких узагальнено досвід ЄСПЛ щодо перевірки відповідності дій держав на відповідність конвенційним вимогам; 2) забезпечення уніфікації Кабінетом Міністрів України та Міністерством юстиції законодавства у рамках зобов'язань по Конвенції та юриспруденції ЄСПЛ; 3) практикою адміністративних судів при перевірці законності актів публічної адміністрації у світлі конвенційних вимог і юриспруденції ЄСПЛ.

7. Застосування юриспруденції Європейського суду з прав людини судами загальної юрисдикції здійснюється шляхом використання юридичних позицій рішень Суду при аргументації рішень судами України, а також шляхом перегляду

рішень, що набрали законної сили, у рамках заходів індивідуального характеру з метою поновлення порушеного права. Також таке застосування практики ЄСПЛ забезпечується шляхом підготовки суддів та підвищення їх кваліфікації у рамках діяльності Національної школи суддів України, що впливає із зобов'язань України добросовісного виконання міжнародних договорів.

8. Застосування Конституційним Судом України принципу дружнього ставлення до міжнародного права здійснюється з урахуванням національних інтересів, конституційних засад територіальної цілісності та незалежності України, гарантій прав людини та додержання вимог належної правової процедури. Якщо національний правопорядок має високі стандарти захисту прав людини, то в рамках правового плюралізму національна держава володіє свободою розсуду щодо вдосконалення національних механізмів правового захисту, які можуть бути вже запозичені міжнародними юрисдикційними установами. Загалом позиція Конституційного Суду України полягає в тому, що Україна має дотримуватися мінімально прийнятних міжнародних стандартів захисту прав людини, зокрема, які сформульовані у юриспруденції ЄСПЛ.

9. Конституційний Суд України використовує юриспруденцію ЄСПЛ при постановленні рішень шляхом використання юридичних позицій в окремих справах Суду в якості елемента юридичної аргументації. При розгляді конституційних скарг склалася практика Конституційного Суду України обґрунтування доречності посилання на окремі рішення ЄСПЛ, що свідчить про його солідарність із уже поширеною в багатьох європейських державах практикою визнання прямої дії рішень Суду. Таким чином, вплив юриспруденції ЄСПЛ на практику розгляду конституційних скарг є значним, що дозволяє удосконалювати вітчизняному органу конституційної юстиції власну конституційну доктрину по окремих категоріях справ та підвищувати ефективність захисту прав людини.

10. Принцип дружнього ставлення до міжнародного права у діяльності Конституційного Суду України означає використання юридичних позицій ЄСПЛ в якості інструмента аргументації власних рішень задля підвищення рівня їх демократичної легітимації. З іншого боку, це означає юридичне запозичення юридичних конструкцій, які сприяють покращенню захисту прав людини, удосконаленню цього механізму у світлі практики Європейського суду з прав людини, оскільки існує систематичні та логічні зв'язки у сфері прав людини між положеннями Конституції України та Конвенцією з прав людини і основоположних свобод. До того ж існує загальний контекст здійснення такого

запозичення досвіду ЄСПЛ Конституційним Судом України у рамках співробітництва міжнародних асоціацій конституційних судів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Бокоч М. Конкуренція юрисдикції Конституційного Суду України та юриспруденція ЄСПЛ. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. № 2. С. 136-143.

2. Бокоч М. Принцип дружнього ставлення до міжнародного права у діяльності Конституційного Суду України. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 8. С. 541-543.

3. Бокоч М. Проблеми взаємодії конституційного порядку та міжнародного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Вип. 65. С. 51-56.

4. Принцип дружнього ставлення до міжнародного права у практиці конституційних судів. XIII Закарпатські правові читання. Розвиток правової системи та європейська інтеграція України: Мат. міжн. наук.-практ. Конф. (Ужгород, 27-28 травня 2021) Ужгород: РІК-У, 2021. с. 227-233.

5. Окремі аспекти співвідношення юридичної сили конституції і міжнародних договорів. *Питання дискреційних повноважень у функціонуванні органів публічної влади: мат. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20 червня 2020 р.)* / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВГО «Асоціація українських правників». Київ: «Видавництво Людмила», 2021. С. 101-105.

АНОТАЦІЯ

Бокоч М.В. Місце і роль рішень Європейського суду з прав людини у системі джерел конституційного права. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.02. – конституційне право; муніципальне право. – Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет». – Ужгород, 2021.

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми – розкрито природу юриспруденції Європейського суду з прав людини як джерела права України. Юриспруденція Європейського суду з прав людини розглядається як прецедентне право, яке втілює послідовність юридичних позицій Суду по певних категоріям справи і в разі їх перегляду мають існувати вагомі юридичні підстави, а також у співвідношенні із Конституцією

України та юриспруденцією Конституційного Суду України та сталою практикою судів загальної юрисдикції України. Висвітлено значення і вплив юриспруденції Європейського суду з прав людини на ухвалення актів законодавчої, виконавчої і судової влади з точки зору пріоритету прав людини і основоположних свобод. Розкрито співвідношення та конкуренцію юриспруденції Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України з точки зору верховенства Конституції України та принципу дружнього ставлення до міжнародного права.

Сформульовано низку нових висновків, рекомендацій та пропозицій щодо удосконалення шляхів застосування його рішень в Україні на засадах верховенства Конституції України та застосування конституційно-конформного тлумачення міжнародних договорів.

Ключові слова: верховенство Конституції України, конституційна юриспруденція, конституційно конформне тлумачення міжнародних договорів, конституція, міжнародне право, принцип дружнього ставлення до міжнародного права, рішення Європейського суду з прав людини, юриспруденція Європейського суду з прав людини .

АННОТАЦІЯ

Бокоч М.В. Место и роль решений Европейского суда по правам человека в системе источников конституционного права. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02. - конституционное право; муниципальное право. - Государственное высшее учебное заведение «Ужгородский национальный университет». - Ужгород, 2021.

В диссертационном исследовании осуществлено теоретическое обобщение и новое решение научной проблемы – раскрыта природа юриспруденции Европейского суда по правам человека как источника права Украины. Юриспруденция Европейского суда по правам человека рассматривается как прецедентное право, воплощает последовательность юридических позиций Суда по определенным категориям дела и в случае их просмотра должны существовать веские юридические основания, а также в соотношении с Конституцией Украины и юриспруденцией Конституционного Суда Украины, а также устойчивой практикой судов общей юрисдикции Украины. Освещены значение и влияние юриспруденции Европейского суда по правам человека на принятие актов

законодательной, исполнительной и судебной власти с точки зрения приоритета прав человека и основных свобод. Раскрыто соотношение и конкуренцию юриспруденции Европейского суда по правам человека и Конституционного Суда Украины с точки зрения верховенства Конституции Украины и принципа дружественного отношения к международному праву.

Сформулированы ряд новых выводов, рекомендаций и предложений по совершенствованию путей применения решений Европейского суда по правам человека в Украине на принципах верховенства Конституции Украины и применения конституционно-конформного толкования международных договоров.

Ключевые слова: верховенство Конституции Украины, конституционная юриспруденция, конституционно конформное толкование международных договоров, конституция, международное право, принцип дружественного отношения к международному праву, решение Европейского суда по правам человека, юриспруденция Европейского суда по правам человека.

SUMMARY

Bokoch M.V. The place and role of decisions of the European Court of Human Rights in the system of sources of constitutional law. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for obtaining of the scientific degree of Candidate Degree in Law by the speciality 12.00.02. - Constitutional Law; Municipal Law. – State Higher Educational Institution "Uzhhorod National University". – Uzhhorod, 2021.

The dissertation research provides a theoretical generalization and a new solution to the scientific problem – reveals the nature of the case law of the European Court of Human Rights as a source of Ukrainian law. This is considered through the prism of the correlation between the provisions of constitutions and international treaties in constitutional law, which often depends on the prevailing doctrine and case law of constitutional courts on the application of the latter in the light of constitutional principles and norms.

The case law of the ECtHR is considered as case law, which embodies the sequence of legal positions of the Court in certain categories of cases and if their review there must be strong legal grounds, as well as in relation to the Constitution of Ukraine and case law of general jurisdiction courts of Ukraine.

The application of the of the ECtHR judgements in the practice of the courts of Ukraine has two aspects – their implementation in a single case, and the implementation

of pilot decisions. The application of ECtHR judgments in individual measures, in addition to the just satisfaction provided by the Court, is to ensure that decisions that have entered into force are reviewed and that the violated rights of the complainants are restored.

The significance and influence of the case law of the ECtHR on the adoption of acts of legislative, executive and judicial power in terms of the priority of human rights and fundamental freedoms are highlighted. The case law of the ECtHR is applied by courts of general jurisdiction by using the legal positions of the Court's judgement in reasoning of the courts of Ukraine judgements, as well as by reviewing judgements that have entered into force as part of individual measures to restore the violated right.

The correlation and competition of case law of the ECtHR and the Constitutional Court of Ukraine from the point of view of the supremacy of the Constitution of Ukraine and the principle of friendly attitude to international law are revealed. The Constitutional Court of Ukraine uses the case law of the European Court of Human Rights in its decisions by using legal positions in certain cases of the Court as an element of legal argumentation. The influence of the case law of the European Court of Human Rights on the practice of reviewing constitutional complaints is significant, which allows the domestic body of constitutional judicial review to improve its own constitutional doctrine in certain categories of cases and increase the effectiveness of human rights protection.

The principle of friendly attitude to international law in the activities of the Constitutional Court of Ukraine means the use of the legal positions of the ECtHR as a tool for arguing their own decisions to increase the level of their democratic legitimacy. On the other hand, it means the legal borrowing of legal structures that contribute to improving the protection of human rights, improving this mechanism in the light of the case law of the ECtHR, as there are systematic and logical links in human rights between the Constitution of Ukraine and the ECHR.

A number of new conclusions, recommendations and proposals for improving the application of its decisions in Ukraine on the basis of the supremacy of the Constitution of Ukraine and the application of constitutional and conformist interpretation of international treaties.

Key words: supremacy of the Constitution of Ukraine, constitutional jurisprudence, constitutionally consistence interpretation of international treaties, constitution, international law, principle of friendly attitude to international law, European Court of Human Rights judgement, case law of the European Court of Human Rights.

Підписано до друку 26.08.2021. Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Умовн. друк. арк. 0,7. Тираж 100 прим. Зам. № 1/08-26.
Видавництво УжНУ «Говерла».
88000, м. Ужгород, вул. Капітульна, 18.
Телефон +38 (095) 212 7679